

La gestió comunitària de projectes culturals com a clau de democratització urbana.

Santi Eizaguirre Anglada ¹

Paraules clau: gestió comunitària de la cultura, comuns urbans, economia solidària, governança democràtica, transició ecosocial.

Resum: 250 paraules.

Les ciutats contemporànies compten amb els projectes de gestió comunitària d'espais culturals amb un aliat importantíssim alhora de promoure dinàmiques de democratització urbana. Al llarg de la darrera dècada, i tenint en compte diferents tradicions locals de lluita veïnal i associativa, diversos d'aquests espais s'han articulats en xarxa per reivindicar la seva singularitat i reconeixement públic. En aquest article s'exposen alguns dels referents comuns de la història d'auto-organització popular que representen i s'apunten els avanços en matèria de governança democràtica que procuren promoure. En base a diferents exemples d'iniciatives sorgides a la geografia urbana catalana analitzem els valors i principis amb els que promouen una aproximació a la gestió cultural de caire socialment transformador. Especialment es valora l'arrelament territorial de les pràctiques de gestió cultural comunitària tenint en compte la seva complexitat, i s'observen les dificultats i conflictes que sorgeixen en la cura de les dinàmiques de funcionament intern. Entre d'altres qüestions es reflexiona sobre el treball en xarxa d'aquests entorns amb d'altres agents locals de l'àmbit social i comunitari com són els professionals de l'educació social. Per acabar es valora el paper clau dels espais de gestió comunitària de la cultura en tant que nodes de resiliència ciutadana claus per promoure la transició ecosocial davant els reptes del col·lapse sistèmic que tenim davant.

Introducció.

Les experiències de gestió comunitària d'espais culturals ens permeten entendre el paper del veïnatge i l'auto-organització de les classes populars en la construcció d'una ciutat més crítica i compromesa amb la democratització de la vida quotidiana. Durant la darrera dècada, entre crisi i crisi, el reconeixement de diferents espais i projectes culturals gestionats de manera comunitària ha agafat volada i notorietat pública. El reconeixement d'aquests entorns com a "comuns urbans" ha estat molt sovint gràcies a entitats de base veïnal, sorgides de la reivindicació i la lluita contra la vulnerabilitat social, que partint de casuístiques diverses s'han organitzat en plataformes associatives promovent la reivindicació d'espais de trobada, aprenentatge i creació col·lectiva. Són experiències clau per entendre com la ciutadania prefigura, a través de demandes específiques, l'acció de les polítiques públiques i reivindica així el dret a la ciutat. Una tasca que no està exempta de conflictes, tensions i dificultats.

A Barcelona, per exemple, trobem distintes iniciatives que, seguint l'estela de l'Ateneu Popular de 9 Barris, han reivindicat la consolidació d'acords de gestió cívica o ciutadana amb l'Ajuntament. El reconeixement normatiu d'una figura legal pròpia per aquest tipus d'iniciatives, en contraposició als centres cívics gestionats per empreses privades de serveis

¹ Professor lector al Departament de Sociologia de la UB i investigador adscrit al Grup de Recerca "Creativitat, innovació i transformació urbana". santieizaguirre@ub.edu

culturals, s'ha assolit a base de treball en xarxa entre projectes que pertanyen a contextos molt diferents entre si. El Casal de barri de la Prosperitat, el Casal Font d'en Fargues, Casa Orlandai a Sarrià, l'Ateneu Harmonia de Sant Andreu, el Casal Pou de la Figuera al barri de Sant Pere i Santa Caterina, La Farinera del Clot, Can Batlló i la Lleialtat a Sants, entre d'altres, han promogut que l'Administració Municipal reconegués a les plataformes ciutadanes de base local com a agents sobirans que aporten un valor afegit clau en el lideratge d'equipaments culturals. En aquest sentit els acords de gestió ciutadana d'equipaments culturals identifiquen a Barcelona una manera de fer cultura de proximitat en què les comunitats locals s'impliquen en la producció i gestió de continguts, promovent pràctiques culturals democratitzadores². També fora de Barcelona experiències com les de la Coma-Cross de Salt, Can Sempere de Premià de Mar o l'Ateneu Candela a Terrassa, en diferents moments de maduresa organitzacional i amb diferents graus d'institucionalització, reconeixement i col·laboració amb el sector públic s'han emmirallat en aquest tipus d'acords.

Aquest bullici creatiu pel que fa al reconeixement normatiu d'espais i projectes d'empoderament ciutadà ha donat lloc a la creació d'entorns de treball en xarxa com ara la Plataforma de Gestió Ciutadana, a Barcelona, o a nivell català la Xarxa d'Espais Comunitaris, dins de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya. Ambdós plataformes han treballat en la definició i la cerca d'indicadors d'avaluació del vincle comunitari d'empreses, organitzacions ciutadanes i projectes transformadors en l'àmbit de la gestió cultural.

La gestió cultural com a eina de transformació social

Experiències com les citades impliquen equilibris fràgils i sovint difícils de mantenir entre actors que funcionen seguint pautes molt diferents. Normalment impliquen acords entre associacions ciutadanes que poden ser molt diverses pel que fa als seus objectius o activitats i comptar amb diferents bagatges i costums de mobilització cívica. També en alguns casos impliquen l'impuls financer i legislatiu de les administracions públiques, que es veuen condicionades per l'existència o no d'entesa entre actors tècnics i polítics i per els cicles i temporalitats de presa de decisions polítiques. Són per tant entorns complexos i sovint inestables en els que es poden donar acords entre el sector públic, l'àmbit comunitari i sovint també iniciatives empresarials de l'economia social i solidària. És comú el fet que molt sovint a la perspectiva sociocomunitària han d'incloure-hi també un raonament i manera de fer socioempresarial.

Sense respondre a una sola fórmula legal, les formes de gestió comunitària de la cultura poden anar més enllà de la interlocució entre plataformes veïnals i sector públic per la gestió d'equipaments i recursos municipals. Poden referir-se també a l'autogestió d'espais alliberats en règim d'okupació, espais privats gestionats per una associació cultural o dinamitzar punts de trobada coordinats per cooperatives o plataformes ciutadanes en règim de lloguer. No es poden definir per un model únic de tinença sinó més aviat per unes maneres de fer amb uns valors, objectius i models d'organització. Representen, amb diferents graus i intensitats, una manera crítica, contra-hegemònica i anti-capitalista d'entendre l'apropiació comunitària de recursos, serveis i equipaments. Es poden entendre així com una alternativa a la dualitat públic-privat.

No són per tant llocs fàcils de fer funcionar. No estan exempts de conflictes i contradiccions. Són camp fèrtil per a aprenentatges que poden ser molt rics pel foment de comunitats locals de

² La Hidra i Artibari (2018) "Gestió comunitària de la cultura a Barcelona." Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura de Barcelona

ciutadania crítica que cerca generar processos de transformació social i politització democratitzadora. Però també són espais en els que la militància i la professionalització en el sector social topen amb les inèrcies i la manca d'entesa pròpia de les relacions de governança. Es troben, per exemple, amb el **repte de donar la volta a les dificultats d'entesa entre l'àmbit associatiu, la militància veïnal, els treballadors públics i la direcció política dels governs locals**.

Històries d'auto-organització popular

Aquestes experiències a les que ens referim com a plataformes ciutadanes compromeses amb la gestió comunitària de la cultura no neixen del buit i no emergeixen fàcilment a qualsevol lloc. Podem afirmar si mirem en detall cada cas dels citats abans que són iniciatives que entronquen amb una història prèvia de pràctiques associatives que van des de l'activisme veïnal al moviment llibertari, passant per la consolidació d'institucions locals de caire associatiu com els Ateneus o els Casals Populars. En molts casos estan íntimament lligades a experiències del cooperativisme democràtic d'inicis del segle XX. Són, per tant, experiències que enllacen amb un bagatge molt valuós pel que fa al foment de formes democràtiques de governança en les que el dret a la ciutat es construeix, colze a colze, entorn interessos i necessitats compartides, experimentant al voltant de la creació i gestió de recursos i serveis pensats i reivindicats des del sí de les classes populars.

En aquest sentit, per exemple, no és estrany que barris com Sants, amb una història d'autoorganització sindical i popular referent, alberguin en l'actualitat una concentració d'experiències en l'àmbit de la gestió comunitària remarcable, com poden ser punta de llança Can Batlló o la recentment recuperada Lleialtat Santsenca. Com a entorns d'experimentació en la gestió compartida de necessitats podem dir que **exploren solucions al voltant del que significa fer ecosistemes locals³ de governança democràtica**. Quan diem experimenten, lluny de voler idealitzar el que fan, volem dir també que es troben davant el repte de recollir experiències prèvies fallides o no necessàriament reeixides. Ens referim a que treballen amb el mecanisme de l'assaig i l'error i amb la memòria col·lectiva del teixit associatiu al respecte de les dinàmiques participades amb les administracions i altres agents socioeconòmics. Les fórmules de gestió que es donen avui en dia a espais com Can Batlló, o la Lleialtat Santsenca, en les que el Centre Social de Sants ha tingut un paper mediador important per arribar a acords amb l'Ajuntament, no s'expliquen sense tenir en compte també els acords, i les mancances dels tipus de gestió pactats entre el moviment veïnal i l'administració municipal en dècades anteriors en d'altres equipaments culturals del barri de Sants com són el Casinet d'Hostafrancs o les Cotxeres de Sants. Les experiències exitoses de les fórmules de cogestió d'aquests dos darrers espais, però també les ineficiències detectades per part del moviment veïnal en el model escollit per la seva gestió han tingut un paper important en la definició d'allò que el teixit associatiu, veïnal i els moviments socials de Sants han buscat per Can Batlló o la Lleialtat. També els aprenentatges sobre governança urbana adquirits al voltant d'espais referents del moviment okupa a Sants i a la ciutat, com el CSO La Hamsa o Can Vies, són presents en la memòria popular i associativa que inspira aquestes iniciatives.

Quins valors tenen els projectes de gestió comunitària?

³ Estivill, Jordi i Miró, I. (2021). *L'economia social i solidària a Catalunya* (p. 338). Barcelona: Editorial Icària.

Més enllà d'una visió romàntica de l'associacionisme popular, quan parlem de gestió comunitària ens trobem davant d'estratègies d'auto-organització anticapitalistes, amb un compromís amb la democratització econòmica com a ideal organitzatiu i una aposta per la propietat comunal com a alternativa a la propietat privada. Com dèiem en molts casos parlem d'iniciatives que neixen de reivindicacions i lluites veïnals sostingudes en el temps, partint en molts casos de moments de tensió i confrontació amb les Administracions i/o determinats interessos privats. També són iniciatives que en condicions d'equilibris a vegades inestables i seguint processos "d'institucionalització flexible" a través del temps van mutant pel que fa a les formes organitzatives i els encaixos institucionals. Transiten entre la negociació, l'acord i el conflicte, tant amb les Administracions públiques com amb els interessos corporatius privats que poden tenir projectes oposats per l'espai urbà o el territori.

Una manera de fer les coses lligada a la base.

A nivell intern els espais de gestió comunitària atorguen molta importància a la democràcia i la participació en la presa de decisions i per tant a la rendició de comptes de tots els processos de funcionament. Això implica parar atenció a aspectes la manifestació dels quals és molt específica en cada territori i en cada iniciativa. Considerar la qualitat de la participació, les diversitats intrínseques de la base social, les maneres en que aquestes diversitats incideixen en la presa de decisions, la gestió del poder en el si de les iniciatives, les dinàmiques de comunicació interna i externa dels projectes i la transparència són aspectes delicats. **Garantir una participació diversa en edats, classe o raó d'origen, per exemple, no és gens fàcil.** Podem dir que trencar amb les inèrcies de que sempre participin els mateixos és un repte per tots aquests projectes. Entre d'altres esculls que han de vèncer que en un moment un projecte pugui comptar amb una base social molt mobilitzada no és garantia que al cap d'un temps la participació segueixi sent alta.

En això conèixer i revisar contínuament les especificitats de la base social que hi ha darrera cada iniciativa és clau. Per exemple, una experiència com el Casal del Pou de la Figuera, al barri de Sant Pere i Santa Caterina, es troba amb el repte de conjuminar els principis de la democràcia interna amb el fet que la base social de persones que donen vida a la iniciativa són en una àmplia majoria persones violentades pel racisme institucional i per dinàmiques d'exclusió severes en l'àmbit residencial, laboral o financer. Això condiona directament aspectes bàsics de l'organització interna del centre i el fan únic en relació als altres exemples citats. El Casal Pou de la Figuera s'organitza segons el principi de la lliure circulació interna, sense figures institucionals que guiïn la participació de les persones, vinculant autonomia, responsabilitat i compromís amb el projecte. Alhora aquesta idiosincràsia particular, com el fet que es tracti d'un Casal on persones que no tenen fàcil accés a altres equipaments públics troben un punt de referència, suport i cura, planteja aspectes clau de la seva orientació final.

L'arrelament al territori i el treball en xarxa amb la resta d'agents locals

L'arrelament al territori és potser una de les característiques més evidents dels projectes de gestió comunitària de l'acció cultural. L'acció ciutadana o veïnal organitzada des de les necessitats del barri o el poble en el que han nascut explica el perquè i el com han nascut molts dels processos socials que fan possible aquest tipus de projectes. Molts projectes, com ja hem dit, neixen del treball en xarxa i la intercooperació veïnal que es deriva o d'una reivindicació molt concreta (per exemple la reclamació d'un espai per al jovent que es troba al naixement d'entitats com l'històric Ateneu Popular de Nou Barris) o de diverses reclamacions sobre les necessitats i les febleses a abordar d'un territori (com per exemple el fet que molts espais de gestió comunitària neixen com a albergs d'entitats cíviques, però alhora busquen oferir resposta a una necessitat d'equipaments i serveis, o posen l'accent en la necessitat de millores integrals

en les polítiques públiques que afecten un entorn urbà determinat). La història de Can Sempere a Premià de Mar, per exemple, vincula la reivindicació d'una antiga fàbrica de teixits a la lluita contra l'especulació i per les zones verdes a Premià de Mar.

L'arrelament al territori però, també s'expressa en el terreny de pràctiques quotidianes no necessàriament de tipus reivindicatiu o de denúncia. En efecte, l'acció des de les necessitats locals, amb perspectiva d'intercooperació, accessibilitat i diversitat és una de les característiques que hauria d'apropar més aquests espais al treball en xarxa amb altres agents socials. La relació entre nodes d'agitació cultural i teixit associatiu i veïnal és prou evident i documentada en la pròpia història de molts dels exemples que hem comentat. Potser la relació de col·laboració entre aquests espais de gestió comunitària i altres equipaments i serveis (especialment els públics, però no només) és una dimensió poc explicitada quan en parlem. Aquí és on entra l'interès de ressaltar les dinàmiques de col·laboració entre treballadors de serveis socials, educadors de carrer, o agents cívics i aquests entorns. També del treball en xarxa amb escoles o centres de salut d'atenció primària.

La comunicació i el treball entre aquests espais de gestió comunitària de la cultura i els Equips Bàsics d'Atenció Social Primària, s'ha donat de manera tàcita en moltes experiències però cada cop es comença a visualitzar de manera més clara a mesura que les Administracions Municipals identifiquen la gestió comunitària de projectes culturals no com una font de conflictes i complexitats sinó com un recurs més per fer funcionar les polítiques públiques de manera òptima. Ja sigui amb polítiques generalistes de promoció de la fórmula com és el denominat Programa de Patrimoni Ciutadà, a Barcelona, o mitjançant petites intervencions a nivell molt local com podria ser l'interès d'un petit Ajuntament com ara el de Cardedeu en recuperar el Cinema Esbarjo, **les Administracions municipals han tendit a entendre que la gestió comunitària d'espais culturals té unes externalitats positives que no aporten altres formes de gestió** com la privada o la únicament dirigida per professionals contractats pel sector públic.

Espais d'esperança en un context de col·lapse sistèmic

La pandèmia de la COVID 19 ha exacerbat un context de crisi multidimensional en el que aquests projectes són crucials per optimitzar l'acció social integral. De manera molt sovint informal són espais on s'avalua la relació de les polítiques públiques que actuen en un territori amb els reptes i les necessitats del teixit humà, associatiu i veïnal que hi dona vida. Són també espais en els que s'entrecreuen múltiples vulnerabilitats i es poden considerar com a observatoris privilegiats sobre la interacció de les diferents problemàtiques socials que afecten un territori.

La pandèmia ha posat de relleu que en moments d'incertesa i d'extrema commoció social les xarxes informals de solidaritat juguen un paper clau en el sosteniment de la vida. Quan molts serveis d'atenció al públic regits per normativa oficial van estar tancats degut al confinament i les mesures contra la propagació de la pandèmia, aquells espais informals que es mouen en la zona de grisos de l'acció comunitària es van mostrar claus per a socórrer la població més necessitada. La majoria dels centres culturals dels que hem parlat en aquest article van haver de tancar per imperatiu oficial, però també és veritat que moltes de les xarxes informals i comissions de treball que se'n deriven, de manera descentralitzada van restar actives durant el confinament més dur facilitant tasques de suport mutu i resiliència urbana.

Amb tot, la manera com poden actuar aquests espais de gestió comunitària de la cultura, en tant que illes de llibertat, fa que es tracti de punts de confluència a l'hora de relacionar i abordar problemàtiques. Són per tant llocs especialment claus no només per analitzar la interacció entre

les moltes vulnerabilitats que conformen la nostra existència social, sinó també per pensar l'amalgama de les propostes de transformació social que lluiten per fer possible la vida a les ciutats. En paraules de David Harvey, es tracta de "llocs d'esperança" en els que s'assagen formes de construcció d'una societat més justa i democràtica.

Bibliografia

Estivill, Jordi i Miró, I. (2021). *L'economia social i solidària a Catalunya* (p. 338). Barcelona: Editorial Icària.

Font, J., Ojeda, H., Urbano, X. (2015). La gestió comunitària dins l'economia social i solidària. *Nativa. Música i Cultura Vistes Des de Barcelona*. <http://www.nativa.cat/2015/03/la-gestio-comunitaria-dins-leconomia-social-i-solidaria/>

Grup de Treball Desbordes en Cultura (2017) *Desbordar Barcelona. Un relat alternatiu de la cultura a la ciutat*. Pol-len Edicions. La Ciutat Invisible. Barcelona

La Hidra i Artibarri (2018) "Gestió comunitària de la cultura a Barcelona." Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura de Barcelona

FOTO

Peu de foto:

Foto de Lluís "Avilop" Morera. "Fes-te els balcons", Festa Major de Sarrià 2018. Imatge cedida per l'Associació Cultural Casa Orlandai